

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 356.352(3): 342.78

DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i6\(41\).955](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i6(41).955)**Ю. Ю. Боброва***orcid.org/0000-0001-7511-3171*

докторка юридичних наук,

старша викладачка кафедри правового забезпечення

Військового інституту Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

Ю. О. Бобров*orcid.org/0000-0001-6164-4279*

кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України, полковник юстиції,

начальник

Управління правового забезпечення Генерального штабу Збройних Сил України –

начальник юридичної служби Збройних Сил України

Д. Д. Іл'юк*orcid.org/0000-0003-0187-2970*

старший лейтенант юстиції,

старший офіцер відділу організації правової роботи

Управління правового забезпечення Генерального штабу Збройних Сил України,

аспірант кафедри теорії права та прав людини юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ СЛУЖБИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВІЙСЬКОВО-ЮРИДИЧНИХ СЛУЖБ АРМІЙ КРАЇН-ЧЛЕНІВ НАТО**

Постановка проблеми. Питання належного рівня організації правової роботи та правового забезпечення діяльності тих чи інших державних органів, військових формувань стало невід'ємною частиною їх функціонування. З огляду на викладене, особливої уваги потребують проблеми організації правової роботи у Збройних Силах України та правового забезпечення діяльності військ (сил) в умовах особливого періоду, планування та ведення об'єднаних операцій, а також здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях.

Мета статті – окреслити можливі перспективні напрямки розвитку юридичної служби Збройних Сил України, вдосконалення організації правової роботи у Збройних Силах України та правового забезпечення діяльності військових формувань.

Виклад основного матеріалу. Основним завданням юридичної служби органу державної влади є організація правової роботи, яка є діяльністю, що спрямована на правильне застосування, неухильне дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства, інших нормативних актів органом виконавчої влади, підприємством, їх керівниками та працівниками під час вико-

нання покладених на них завдань і функціональних обов'язків, а також представлення інтересів органу виконавчої влади, підприємства в судах [1].

Частиною першою статті 1 Закону України «Про Збройні Сили України» визначено особливий правовий статус Збройних Сил України як військового формування, зумовлений специфічними завданнями, які на них покладені та тим, що військова служба є державною службою особливого характеру, що встановлено ч. 1 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [2]. Комплексний правовий аналіз ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Збройні Сили України» п. 1 Загального положення, не дозволяє віднести Збройні Сили України до суб'єктів на яких поширюється дія цього Загального положення. Більше того, завдання які покладаються на юридичну службу військового формування мають свої специфічні особливості, непритаманні діяльності юридичної служби органу державної влади. Основні завдання юридичної служби Збройних Сил України окреслено в положеннях статей 99 та 100 Статуту внутрішньої служби ЗС України, затвердженого Законом України від 24 березня 1999 року № 548-XIV, яким визначені обов'язки основних посадових осіб бригади.

Так, помічник командира бригади з правової роботи (юрисконсульт бригади) підпорядковується командирові бригади, а з питань організації правової роботи керується вказівками юридичної служби вищого рівня. Саме в цих статтях Статуту закріплено нормативну підставу діяльності юридичної служби Збройних Сил України та інших складових сил оборони, на котрі поширюються норми статутів.

Основні завдання юридичної служби ЗС України, крім Статуту, також деталізовані у Положенні про юридичну службу ЗС України, затвердженому наказом Головнокомандувача Збройних Сил України від 30 березня 2021 року № 80.

Так, до завдань юридичної служби ЗС України, зокрема, віднесено:

- 1) організація правової роботи у ЗС України;
- 2) здійснення правового забезпечення діяльності військових частин, що полягає у правовому (юридичному) супроводженні діяльності військової частини;
- 3) здійснення правового забезпечення бойових дій (об'єднаних операцій) та виконання обов'язків юридичного радника відповідного командира (начальника) під час збройного конфлікту;
- 4) самопредставництво, представництво інтересів військових частин у судах та інших юрисдикційних органах [8].

Якісне виконання цих завдань вимагає від посадових осіб юридичної служби, крім знань у сферах адміністративного, господарського, цивільного права тощо, ще й специфічних знань у сфері міжнародного гуманітарного права, права збройних конфліктів, військового права, питаннях планування та ведення об'єднаних операцій, особливостей їх правового забезпечення.

Досягнення стратегічних цілей оборонної реформи та ефективна організація правової роботи, здійснення правового забезпечення діяльності військових частин, установ, закладів, організацій, а також виконання інших специфічних завдань про які йшлося вище, вимагає утворення відповідної організаційної структури юридичної служби ЗС України. Ця організаційна структура повинна відповідати набутому нашою армією досвіду проведення антитерористичної операції, заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, а також стандартам та принципам, якими керуються держави – члени НАТО.

При цьому, слід врахувати наступне. Організаційно ЗС України складаються з органів військового управління, з'єднань, військових частин, вищих військових навчальних закладів, установ та, в яких утворено та діють відповідні юридичні служби (помічники командирів (начальників) з правової роботи), що у своїй сукупності утворю-

ють юридичну службу ЗС України та підпорядковуються відповідному командирові (начальнику), що, як зазначено вище, унормовано статтею 99 Статуту. Таке підпорядкування зумовлено ще й тим, що відповідно до законодавства та загальноприйнятої міжнародної практики, під час збройного конфлікту помічник відповідного командира (начальника) виконує обов'язки юридичного радника командира (начальника) (частини третя та четверта статті 99 Статуту). Обов'язки помічника командира (начальника) з правової роботи (юрисконсульта) регламентовані статтею 100 Статуту.

Управління правового забезпечення Генерального штабу ЗС України відповідно до чинного Положення про управління правового забезпечення Генерального штабу ЗС України, затвердженого наказом Генерального штабу ЗС України від 16 травня 2011 № 90 (зі змінами) [9], є структурним підрозділом Генерального штабу та, крім того, згідно Положення про юридичну службу ЗС України, затвердженого наказом Головнокомандувача ЗС України від 30 березня 2021 № 80 [8], як головний орган юридичної служби ЗС України виконує завдання щодо керівництва діяльністю юридичних служб, а також координує правову роботу у ЗС України.

Координація правової роботи та спрямування діяльності юридичних служб усіх рівнів у ЗС України здійснюється начальником Управління як начальником юридичної служби ЗС України через Управління. Ця діяльність вимагає незалежності від інших органів військового управління в питаннях надання правової оцінки правильності застосування, неухильності додержання та запобігання невиконанню вимог законодавства посадовими особами ЗС України не лише формальної, а й фактичної. Належне виконання цих завдань можливе в разі незалежної діяльності Управління в підпорядкуванні посадової особи, котра наділена правом прийняття організаційно-розпорядчих рішень щодо керівництва Збройними Силами України в цілому.

Однак, перебування Управління у складі Генерального штабу ЗС України не в повному обсязі дозволяє реалізовувати визначені йому функції та виконувати покладені на нього завдання, оскільки обмежує діяльність Управління як головного органу юридичної служби ЗС України, що з урахуванням вимог статті 99 Статуту, повинен підпорядковуватись безпосередньо Головнокомандувачу та незалежно скеровувати, координувати діяльність чіткої ієрархічної структури підпорядкованих юридичних служб.

До прикладу, структура Міністерства оборони США, яка наведена нижче (рис. 1), включає в себе окрему агенцію (Defense Legal Services Agency), основним завданням якої є правове забезпечення (юридична підтримка) діяльності виключно Міністерства оборони [3].

Ураховуючи значну чисельність збройних сил США, утворено розгалужену систему окремих міністерств видів військ, при яких утворено відповідні військово-юридичні служби, очолювані відповідним генеральним військовим юристом.

Структура військово-юридичної служби (далі – ВЮС) на прикладі Міністерства Військово-Морського Сил Сполучених Штатів Америки (далі – ВМС США) утворює складну ієрархічну систему органів ВЮС та призначена для вирішення широкого комплексу правових завдань. Її очолює генеральний військовий юрист (англ. Judge Advocate General) та заступник генерального військового юриста ВМС США, які призначаються на посаду Президентом США за погодженням із Сенатом, у разі схвалення цього призначення більшістю голосів від складу Сенату [4].

Генеральний військовий юрист (далі – ГВЮ) скеровує діяльність Офісу Генерального військового юриста (далі – Офіс ГВЮ). Офіс ГВЮ є найвищою військовою організаційною структурою ВЮС ВМС США. Офіс ГВЮ забезпечує (підтримує) діяльність ГВЮ у питаннях надання кваліфікованих консультацій за напрямком діяльності Міністру ВМС США та додатково командувачу ВМС (начальнику військово-морських операцій) щодо формулювання та реалізації політик та ініціатив, що стосуються здійснення правового забезпе-

чення ВМС, а також надання правової допомоги військовослужбовцям.

Заступник ГВЮ, в свою чергу, за посадою є начальником Командування юридичної служби ВМС США (Naval Legal Service Command) (далі – ВЮС ВМС), яка перебуває в підпорядкуванні командувача (начальника військово-морських операцій) ВМС. Таким чином, заступник ГВЮ перебуває в подвійному підпорядкуванні по відношенню до ГВЮ та командувача ВМС (начальника військово-морських сил. Заступник ГВЮ, як начальник Командування ВЮС ВМС, доповідає безпосередньо командувачу ВМС, а з питань, що стосуються здійснення правового забезпечення та надання юридичних послуг у ВМС підпорядковується ГВЮ.

Окремо слід зауважити, що в підпорядкуванні ГВЮ перебувають посадові особи, які відповідають за здійснення військового судочинства у ВМС США, до яких належать помічник ГВЮ – головний військовий суддя ВМС, головний суддя кримінального апеляційного суду корпусу морської піхоти, головний суддя судової системи корпусу морської піхоти [5].

Так, організаційно структура Командування ВЮС ВМС, що виконує завдання, які співвідносяться із тими, котрі покладені на юридичну службу ЗС України складається з відповідних від-

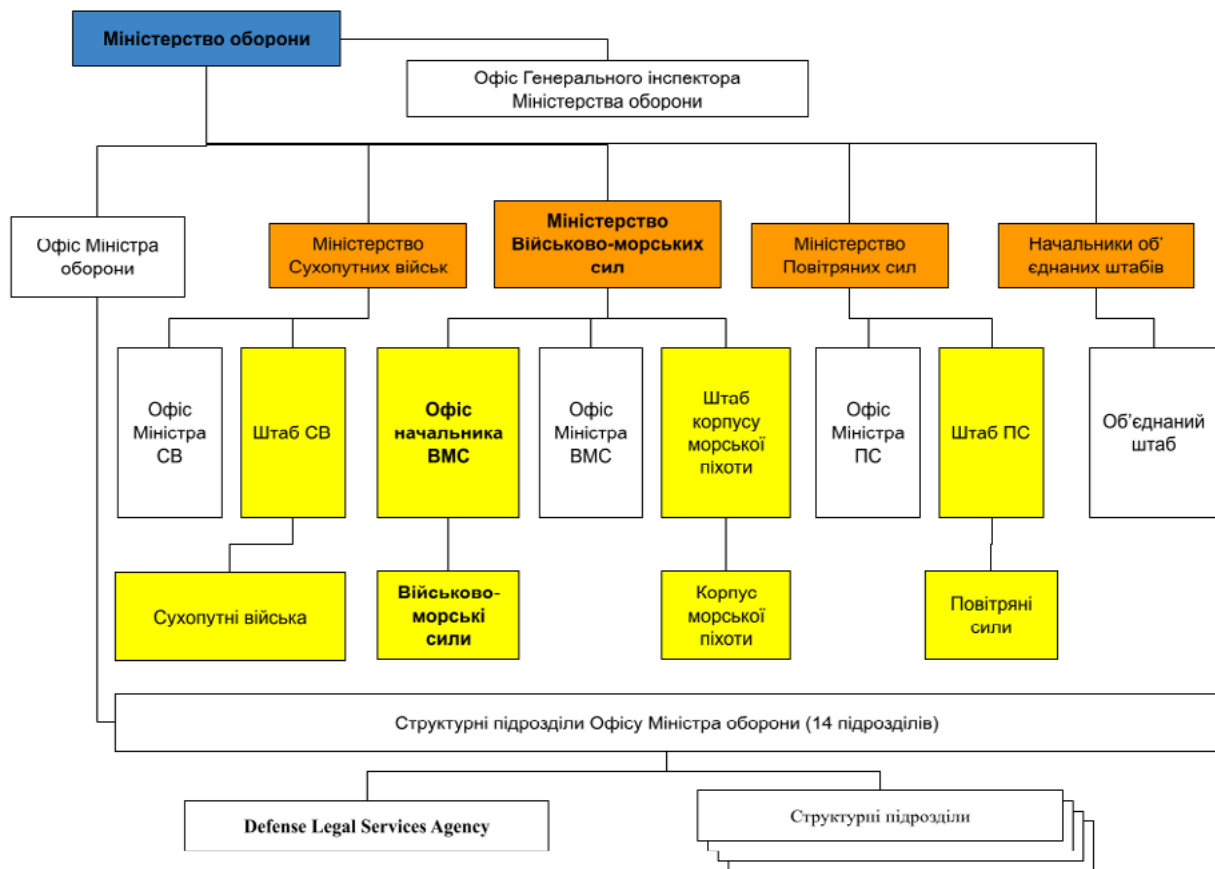

Рис. 1. Структура Міністерства оборони України США

ділів та підпорядкованих йому регіональних підрозділів, а саме:

- Регіональних офісів юридичної служби (Region Legal Service Office) (далі – РОЮС);
- Офісів служби захисту (Defense Service Office) (далі – ОСЗ).

До сфери відповідальності РОЮС віднесено завдання з надання послуг судових радників/підтримання обвинувачення у військових судах, правового забезпечення (юридичної підтримки, консультування) командування у різних галузях права, судових звітів, права іноземних держав (тільки РОЮС, які розташовані за кордоном), консультування з питань етики, іноземної кримінальної юрисдикції (тільки РОЮС, які розташовані за кордоном), представлення інтересів ВМС в юрисдикційних органах, загальне керівництво юридичними службами в межах компетенції у зоні відповідальності (command administration).

Слід зауважити, що військовослужбовці та члени їх сімей мають можливість отримати у підрозділах РОЮС правову допомогу (консультації) з питань захисту прав споживачів, фінансового, сімейного права, цивільного права (з питань права власності), з питань забезпечення житлом та міграційних питань, дрібних судових позовів, допомоги потерпілим тощо. У той же час, нормативними актами, корті регулюють питання надання такої правової допомоги, встановлено, що вона надається в межах доступних ресурсів (часових, людських) та не є безумовним обов'язком юридичної служби. Однак, військовослужбовцям, які плануються до вибуття для виконання бойових (спеціальних) завдань, така допомога надається в першу чергу.

Щодо завдань, які покладено на ОСЗ, то до них відносяться представлення інтересів (захист) військовослужбовців у військових судах, представлення інтересів персоналу в юрисдикційних органах, взаємодія з юридичними службами в межах компетенції у зоні відповідальності [6, с. 113].

Підсумовуючи викладене вище, варто зауважити, що військово-юридична служба на цьому рівні утворена у виді окремої незалежної структури у складі ВМС США, що дозволяє ефективно виконувати покладені завдання. Разом з тим, на рівнях дивізії та нижче, ВЮС входить до штату відповідних військових частин, проте із передбаченими правами, які дозволяють контролювати дотримання законності всіма посадовими особами цих військових частин.

Так, на рівні дивізії (командувач – двозірковий генерал) ВЮС представлена у складі 5 відділів, 13 військових юристів офіцерського складу, а також 15 параюристів сержантського складу. Очолює юридичну службу військовий юрист у званні підполковника.

На рівні бригади ВЮС очолює підполковник, у

підпорядкуванні якого знаходяться один капітан та один параюрист у військовому званні сержантського складу. В кожному батальйоні призначається по одному параюристу у військових званнях від солдата до сержанта (E1 – E5). У таких підрозділах як рота і взвод відсутня юридична служба, проте юридична підтримка (правове забезпечення) цих підрозділів здійснюється юридичною службою бригади. Обов'язки, які покладаються на військово-юридичну службу бригади схожі з тими, які виконуються РОЮС (за виключенням питань здійснення військового судочинства) [7].

Ураховуючи викладене, з метою приведення діяльності юридичної служби ЗС України до стандартів армій держав-членів Північноатлантичного альянсу, слід підпорядкувати Управління правового забезпечення Генерального штабу ЗС України, яке наразі є структурним підрозділом Генерального штабу, безпосередньо Головнокомандувачу ЗС України на правах самостійного органу військового управління з окремим штатом.

Висновки. Таким чином, діяльність військово-юридичної служби ВМС США зосереджена на чотирьох основних напрямках:

- 1) здійснення правового забезпечення (юридичної підтримки) діяльності військових частин, відповідних командирів з широкого кола правових питань, включаючи планування та ведення об'єднаних операцій;
- 2) надання правової допомоги (консультацій) військовослужбовцям та членам їх сімей;
- 3) забезпечення захисту інтересів військовослужбовців у військових судах, у тому числі в справах незначної складності в цивільних судах;
- 4) підтримання обвинувачення у військових судах.

У залежності від рівня складності цих завдань, їх виконання покладається на військовослужбовців з відповідним рівнем підготовки: або офіцерів із вищою юридичною освітою, або на військовослужбовців рядового чи сержантського складу, які пройшли відповідний курс навчання.

Правове забезпечення діяльності військових частин та надання правової допомоги (консультацій) військовослужбовцям та членам їх сімей у Збройних Силах України здійснюється здебільшого військовослужбовцями юридичної служби, котрі мають вищу юридичну освіту та військове звання виключно офіцерського складу (за виключенням цивільних службовців). Більше того, кількісний склад юридичних служб військових частин подекуди не дозволяє здійснювати правове забезпечення та надання правової допомоги особовому складу на рівні, який прийнято у збройних силах США (наприклад, на рівні бригади близько 7 військовослужбовців ВЮС у збройних силах США проти 2 (3) у Збройних Силах України). Не враховуючи розгалужену систему РОЮС

та ОСЗ, у яких командири, військовослужбовці та члени їх сімей можуть отримати відповідну правову допомогу.

Разом з тим, функціонуюча сьогодні організаційна структура юридичної служби ЗС України (у тому числі, кількісний її склад), призводить до суттєвого обмеження доступу військовослужбовців до правової допомоги під час проходження військової служби, виконання завдань за призначенням, особливо в районі проведення операції Об'єднаних сил на території Донецької і Луганської областей.

З огляду на викладене та взяті державою на себе зобов'язання щодо належного рівня соціального і правового захисту військовослужбовців, створення сприятливих умов для реалізації військовослужбовцями їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, вбачаються доцільними вдосконалення організаційно-штатної структури юридичної служби ЗС України та розширення напрямків її діяльності з урахуванням досвіду провідних держав-членів НАТО, що дозволить забезпечити високі стандарти захисту законних прав та інтересів ЗС України, військовослужбовців та членів їх сімей. Запропонована у статті перспективна модель юридичної служби ЗС України здатна справитись із поставленими їх керівництвом завданнями та викликами сьогодення.

Література

1. Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації : Постанова Кабінету Міністрів від 26.11.2008 року № 1040. Дата оновлення: 09.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2022)

2. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2233-ХІІ. Дата оновлення: 5.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 20.01.2022)

3. Офіційний сайт Міністерства оборони Сполучених Штатів Америки. URL: <https://www.defense.gov/Resources/Military-Departments/DOD-Websites/category/Agencies/> (дата звернення: 20.01.2022)

4. Офіційний сайт військово-юридичної служби Військово-морських сил Сполучених Штатів Америки. URL: <https://www.jag.navy.mil/> (дата звернення: 20.01.2022)

5. Лист офісу командувача (начальника військово-морських операцій) ВМС від 14 березня 2019 року OPNAV INSTRUCTION 5450.189D. URL: <https://www.secnav.navy.mil/doni/Directives/> (дата звернення: 20.01.2022)

6. Інструкція про Командування військово-юридичної служби ВМС США COMNAVLEGSVCCOM INSTRUCTION 5800.1G. URL: https://www.jag.navy.mil/library/instructions/5800_1G_NLSC_Manual.pdf (дата звернення: 20.01.2022)

7. Інструкція про юридичну підтримку операцій FM 1-04 від 26 січня 2012 року. URL: https://biotech.law.lsu.edu/cases/nat-sec/dod/fm1_04.pdf (дата звернення: 20.01.2022)

8. Положення про юридичну службу Збройних Сил України, затверджене наказом Головнокомандувача Збройних Сил України від 30.03.2021 № 80.

9. Положення про Управління правового забезпечення Генерального штабу Збройних Сил України, затвердженого наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 16.05.2011 № 90.

Анотація

Боброва Ю. Ю., Бобров Ю. О., Іл'юк Д. Д. Перспективи розвитку юридичної служби Збройних Сил України в контексті міжнародного досвіду організації діяльності військово-юридичних служб армій країн-членів НАТО – Стаття.

Діяльність будь-якого органу державної влади, у тому числі воєнної організації держави, їх посадових (службових) осіб тісно пов'язана з ухваленням організаційно-розпорядчих рішень та прийняття нормативно-правових (нормативних) актів. Обов'язок щодо здійснення перевірки відповідності вимогам законодавства рішень, котрі ухвалюються (приймаються) в органах державної влади покладено на відповідні юридичні служби. Пропозиції юридичної служби щодо приведення нормативно-правових актів та інших документів (актів) органу виконавчої влади є обов'язковими лише для розгляду відповідним керівником державного органу під час прийняття ним рішення. У разі неврахування пропозицій юридичної служби або часткового їх врахування, служба подає керівникові органу влади, установи (підприємства, організації) письмовий висновок до проекту акта. Наведене вище передбачено Загальним положенням про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації, яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2008 року № 1040. Воно є основним нормативним актом, котрим врегульована діяльність юридичних служб державних органів, які визначені в пункті 1 цього Загального положення. До цих державних органів віднесено юридичні служби міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та їх територіальних органів, місцевих державних адміністрацій, а також державних підприємств, установ та організацій.

У статті проведено порівняльний аналіз завдань, функцій юридичної служби Збройних Сил України та військово-юридичної служби Військово-морських сил збройних сил Сполучених Штатів Америки, а також запропоновано можливі напрямки розвитку юридичної служби Збройних Сил України.

Ключові слова: юридична служба Збройних Сил України, військово-юридична служба, військова юстиція, правова робота, правове забезпечення.

Summary

Bobrova Yu. Yu., Bobrov Yu. O., Ilyuk D. D. Prospects for the development of the legal service of the Armed Forces of Ukraine in the context of international experience in organizing the activities of military and legal services of the armies of NATO member states. – Article.

The activity of any body of state power, including the military organization of the state, their officials (officials) is closely related to the adoption of organizational and administrative decisions and the adoption of normative legal (regulatory) acts. The relevant legal services are responsible for verifying

compliance with the requirements of the law. Proposals of the legal service to bring normative legal acts and other documents (acts) of the executive body are obligatory only for consideration by the relevant head of the state body during its decision-making. In case of disregard of the proposals of the legal service or their partial consideration, the service submits to the head of the authority, institution (enterprise, organization) a written opinion on the draft act. The above is provided by the General Regulation on Legal Service of the Ministry, other executive body, state enterprise, institution and organization, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 26, 2008 № 1040. It is the main normative act regulating the legal services of state

bodies, which are defined in paragraph 1 of this General Provision. These state bodies include the legal services of ministries, other central executive bodies and their territorial bodies, local state administrations, as well as state enterprises, institutions and organizations.

The article presents a comparative analysis of the tasks, functions of the legal service of the Armed Forces of Ukraine and the military-legal service of the Navy of the Armed Forces of the United States of America, and suggests possible directions for the legal service of the Armed Forces of Ukraine.

Key words: legal service of the Armed Forces of Ukraine, military-legal service, military justice, legal work, legal support.